

ΜΙΧ. Γ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ

Πολύ αγαπητέ μου και εκλεκτέ συνάδελφε,

Συμμετέχω με χαρά και με κάποια συγκίνηση στον τόμο αυτό της «Δωδώνης», τον οποίο το Τμήμα μας αποφάσισε να σας αφιερώσει τιμητικά.

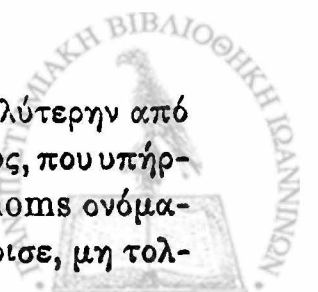
Η συγκίνησή μου προέρχεται εν μέρει και από το κείμενο της συμμετοχής μου: είναι ο πρυτανικός λόγος μου, που δεν είχε καταστεί δυνατό να εκφωνήσω, εμποδισμένος από μία — την πιο κακοήθη ως τώρα — «κατάληψη» του Πανεπιστημίου μας από ενάριθμους φοιτητές, ικανούς πάντως να νεκρώσουν τη λειτουργία του ιδρύματος. Το πανεπιστημιακό έτος εκείνο, Σεπτέμβριος 1981 - Αύγουστος 1982, — η πρυτανική θητεία ήταν ακόμη τότε, όπως θυμάστε, μονοετής, — άρχιζε με πολλές προσδοκίες εκ μέρους μου, τελείωνε με ανεξίτηλη, φοβάμαι, την απογοήτευσή μου ως προς αυτά που μπορεί να κάνει ένας καλοπροαίρετος άνθρωπος σε καιρούς, όπως οι δικοί μας: εξαιρετικά περιπλοκούς και δύσκολους.

Κίνητρο της μνήμης και της εξομολόγησής μου αυτής δεν είναι ο εγωισμός μου. Οι στιγμές εκείνες ανακαλούνται και για σας, αγαπητέ μου συνάδελφε, ο οποίος προηγηθήκατε σε όλα τα διοικητικά καθήκοντα, — και στις απογοητεύσεις που αναπότρεπτα, φαίνεται, εκείνα επιφέρουν.

Επειδή ο τόμος αυτός, καρπός αγάπης των συναδέλφων σας και αναγνώρισης όσων κάνατε για τη Σχολή και το Πανεπιστήμιο, ενδέχεται να δράσει και ως αντίδοτο στις πικρίες που δοκιμάσατε, ήθελα οπωσδήποτε να συμμετάσχω. Και μάλιστα μ' ένα κείμενο, με το οποίο, για τους λόγους που ανέφερα, με συνδέει μια ιδιαίτερη σχέση. Η υποτυπώδης παράθεση σημειώσεων είναι σκόπιμη· ήθελα να συμφωνεί προς το προφορικό ύφος του κειμένου μου. Σεις, που δεν υπήρξατε ποτέ άκρως σχολαστικός, θα μου το συγχωρήσετε!

* *

Η πατρότητα της Λαογραφίας, η οποία δεν αριθμεί ζωή μεγαλύτερη από ενάμισου περίπου αιώνα, ανήκει σε Άγγλους και Γερμανούς λογίους, που υπήρξαν και οι ονοματοθέτες της. Ο Άγγλος αρχαιολόγος William Thoms ονόμασε, το 1846, Folklore τη νέα αυτή «μάθηση», —έτσι τη χαρακτήρισε, μη τολ-

μώντας ακόμα ή, πιο απλά, μη θέλοντας να την πει επιστήμη, — και ο Γερμανός, δημοσιογράφος πρώτα και καθηγητής της ιστορίας του πολιτισμού ύστερα στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου, Wilhelm Heinrich Riehl μετάφρασε τον όρο στη γλώσσα του, το 1858, *Volkskunde*. Η *Volkskunde* γι' αυτόν πάντως ανεβαίνει στο βάθος μιας καθαρής *Wissenschaft*, είναι επιστήμη¹.

Ο Riehl, και όσοι τον ακολούθησαν, προσπάθησε ν' απαλλάξει τη λαογραφία από το καθεστώς της εξάρτησής της ή και της υποταγής της σε άλλες επιστήμες, από τον περιορισμένο ρόλο της προσφοράς, απλώς, βοηθητικών υπηρεσιών στην αρχαιολογία, την παλαιότερη εθνολογία, τη φιλολογία κ.λπ., προσπάθησε να την καταστήσει αυτοτελή και ανεξάρτητη επιστήμη. Αν είναι ορθή η ψυχολογική παρατήρηση, πως κάτι που μας πιέζει ως μια κατάσταση ανάγκης ή έλλειψης θα βρεί τρόπο να εκδηλωθεί οπωσδήποτε, θα έλεγα πως η πίεση αυτή εδώ αντικαθρεφτίζεται στην τάση των πρώτων επιστημόνων λαογράφων να επιγράφουν, σχεδόν στερεότυπα, τα προγραμματικά άρθρα τους και τα εναρκτήρια μαθήματά τους — οι πανεπιστημιακοί — με τον τίτλο: «Η λαογραφία ως επιστήμη» — οι Γερμανοί και οι γερμανόφωνοι (οι Ελβετοί κυρίως)· γιατί οι Άγγλοι, έχοντας μπρος στα μάτια τους το απλωμένο στην υφήλιο αποικιακό κράτος τους, αναπότρεπτα αποδώσανε πρώτιστη σημασία στη μελέτη της ζωής των ιθαγενών, προορισμένοι έτσι, από την Ιστορία θα έλεγα, να καλλιεργήσουν κατεξοχήν την εθνολογία. Έχω τη γνώμη, ότι οι Άγγλοι δεν αποφάσισαν ποτέ να μιλήσουν εντελώς σοβαρά για τη λαογραφία, κι ως ίδρυσαν πολύ νωρίς, το 1878, την Αγγλική Λαογραφική Εταιρία κι ως δημοσίεψαν το πρώτο εγχειρίδιο λαογραφίας (το 1890, συνταγμένο από τον αξιόλογο λαογράφο George Laurence Gomme). Αυτό σε τελευταία ανάλυση σημαίνει, ότι οι Άγγλοι δεν αποφάσισαν να θεωρήσουν θέμα μείζονος σημασίας το λαϊκό τους πολιτισμό και το φορέα του — τον ίδιο το λαό².

Ωστόσο και οι Γερμανοί και οι άλλοι που, λίγο ή πολύ, ασπάστηκαν τη γερμανική εκδοχή για την αξία του λαϊκού πολιτισμού, δεν μπόρεσαν να συμφωνήσουν για την ακρίβεια του περιεχομένου της βασικής έννοιας της επιστήμης αυτής, που καθόρισε και την ονομασία της· εννοώ το λαό.

Δεν έχω όμως την πρόθεση να σας απασχολήσω με τέτοια θεωρητικά ζητήματα, τα οποία και ανιάρά και άσκοπα, κατά τη γνώμη μου, είναι από ένα σημείο και πέρα. Θα επωφεληθώ από το γεγονός, ότι όλοι οι λαογράφοι, και όσοι

1. Για τον Thoms βλ. πρόχειρα Μηνά Αλ. Αλεξιάδη, *Η ελληνική και διεθνής επιστημονική ονοματοθεσία της Λαογραφίας*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1988, σ. 19-25.

Για τον Riehl βλ. Gerhard Lutz, *Volkskunde. Ein Handbuch zur Geschichte ihrer Probleme*, Berlin 1958, σ. 23-37 (κυρίως) κ.α.

2. Για τις πρώτες επιστημονικές δραστηριότητες στην Αγγλία βλ. συνοπτικά Θεοδώρου Παπαδοπούλλου, «Το πεδίο και το περιεχόμενο της Λαογραφίας δια του ορισμού αυτής», *Επετηρίς του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου*, 3 (1969-1970), σ. 1-5 και 28-29.

στενεύουν την έννοια του λαού, ώστε να περιέχει μόνο την αγροτική τάξη, και όσοι την πλαταίνουν, ώστε να περιέχει όλες τις τάξεις, και όσοι, λοιπόν, τη βλέπουν μονοταξικά και όσοι τη βλέπουν πολυταξικά και πολυστρωματικά, — όλοι αποδέχονται ότι κύριος φορέας παραδοσιακής ζωής είναι η αγροτική τάξη. Γι' αυτό η αγροτική ζωή και το χωριό παίρνουν κεντρική θέση σε όλες τις λαογραφικές θεωρίες, καθώς και στα εφαρμοσμένα διαγράμματα συναγωγής της λαογραφικής ύλης. Θα έφτανα μάλιστα στο σημείο να πω, ότι η βασική αυτή έννοια της αγροτικής ζωής, ανάλογα με τον τρόπο που αντιμετωπίζεται, προσδιορίζει και την ιδεολογική στάση μιας σχολής, κάθε λαογράφου. Αυτό θα βγεί, νομίζω, και από την ομιλία μου¹.

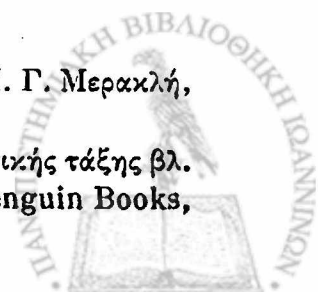
Είναι σκόπιμο να σημειώσω εισαγωγικά, ότι η λαογραφία, που πλάστηκε στα μέσα του 19 αι., είναι από τη μια μεριά καρπός του ρομαντικού κινήματος και από την άλλη έκφραση της ανησυχίας των αστών για τα επαναστατικά γεγονότα που διαδραματίζονταν ήδη στις χώρες της Ευρώπης. Ο Γερμανός λαογράφος Adolf Spamer — ο επιστημονικότερος των συγχρόνων του — διαπίστωνε, ότι η λαογραφία, στο τέλος της τρίτης δεκαετίας του αιώνα μας (1928), δεν είχε διόλου αποβάλει ακόμα το «συναίσθηματικό φορτίο του ρομαντισμού»². Ο ρομαντισμός είναι, έως ένα βαθμό, να θεωρηθεί και ως ένα προοδευτικό, και κοινωνικά, κίνημα της εποχής του, αφού εκφράζει τη μεγάλη δυσφορία πολλών ανθρώπων για την κρατούσα τάξη και το κυρίαρχο σύστημα αξιών. Ήταν όμως μια δυσφορία που δεν κατέληγε σε επανάσταση, αλλά στη φυγή: για το ρομαντισμό το άσχημο παρόν δε θα παραμεριζόταν με το υποθετικό και αβέβαιο όμορφο μέλλον (που βρισκόταν, άλλωστε, στα χέρια των δυνάμεων, οι οποίες ενέπνεαν το φόβο), αλλά με το γνωστό, ιστορικά ήδη πραγματοποιημένο όμορφο παρελθόν, που έπρεπε να ανακληθεί στη ζωή. Οι ρομαντικοί ζητούσαν, αν μου επιτρέπεται να το πω έτσι, την αναπαλαίωση της ζωής· όχι την ανανέωσή της. Και πραγματοποίησαν, όπως γράφτηκε χαρακτηριστικά, μια «κατάδυση» στο Μεσαίωνα.

Την ανανέωση της ζωής, με τρόπο μάλιστα ριζοσπαστικό, επιδίωκε η κοινωνική επανάσταση καθοδηγούμενη από τους δικούς της προφήτες. Το έτος 1848, — πηγαίνουμε λοιπόν πάλι στα μέσα του αιώνα, — είναι μια περίπου συμβολική χρονιά, αφού τότε εκδίδεται το «Κομμουνιστικό μανιφέστο» των Μαρξ-Ένγκελς και ξεσπούν μεγάλα επαναστατικά κινήματα σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

1. Για τις εννοιολογικές μεταβολές του όρου «λαός» βλ. πρόχειρα Μ. Γ. Μερακλή, «Λαός και λαϊκός πολιτισμός», *Νέα Δομή*, 1 (1976), σ. 69-70.

Συλλογική έκδοση σχετική με τα θέματα και προβλήματα της αγροτικής τάξης βλ. Teodor Shanin (εκδ. επιμέλεια), *Peasants and Peasant Societies*, Penguin Books, Middlesex, England 1979^b.

2. Βλ. Lutz, *ό.π.*, σ. 15.

Η γερμανική λαογραφία — η μόνη ουσιαστικά υπαρκτή εκείνο τον καιρό — αποτέλεσε τη συνειδητή αντίδραση των συντηρητικών αστών διανοουμένων σ' αυτά τα γεγονότα. Ο ιδρυτής της Riehl γράφει το 1850 το βιβλίο του «Ο χωρικός και η επανάσταση» δηλώνοντας, ότι τα επαναστατικά γεγονότα των χρόνων εκείνων τον έκαναν «συνειδητά συντηρητικό». Αντιπαράθετε το χωρικό στον εργάτη, αλλά και στον αστό: η αστική τάξη, διαστρωματωμένη κιόλας, εμφανίζεται ανάλογα διαιρεμένη ή διασπασμένη. Ο αγρότης εκφράζει την επιθυμητή «δύναμη της συντηρήσεως»: ο εργάτης και ο αστός είναι οι μισητές σ' αυτόν «δυνάμεις της κινήσεως». Ο Riehl στρέφεται προς τις ιστορικά ακινητοποιημένες δομές της αγροτικής ζωής της χωρικής κοινωνίας. Έτσι θα εννοήσουμε γιατί ο Riehl επιμένει, ότι η λαογραφία είναι μια κοινωνική, σχεδόν μια πολιτική — σήμερα θα λέγαμε: πολιτικοποιημένη — επιστήμη. Ο λαμπρός λόγος του—θεωρείται από τους πιο καλούς στυλίστες—πάλλεται σχεδόν μόνιμα, καθώς διατρανώνει την πεποίθησή του, ότι «κάθε γνήσια λαογραφία είναι ένα κήρυγμα ήθους». Η ηθική της λαογραφίας έγκειται στο ότι ανακαλύπτει η ίδια, και αποκαλύπτει στους άλλους, μέσα σ' ένα κόσμο αστάθειας και ασταμάτητης αλλαγής, τις δυνάμεις της σταθερότητας, πάνω στις οποίες θεμελιώθηκε, και παρέμεινε ακλόνητη επί αιώνες, η αγροτική κοινωνία.

Η αντίληψη αυτή του Riehl επηρέασε βαθιά όλες τις μετέπειτα συζητήσεις για το αντικείμενο και το σκοπό της λαογραφίας, ως σήμερα. Αλλά ο Γερμανός διανοούμενος δεν είχε απόλυτα πρωτοτυπήσει ως προς την προτίμησή του αυτή. Το πρόβλημα, με το σχήμα: χωριό-πόλη, υπήρχε από αιώνες πριν, ίσως ανέκαθεν, παίρνοντας κάθε φορά ιδεολογικές προεκτάσεις, που και καθαρά πολιτικές θα ήταν σκόπιμο να τις ονομάσουμε.

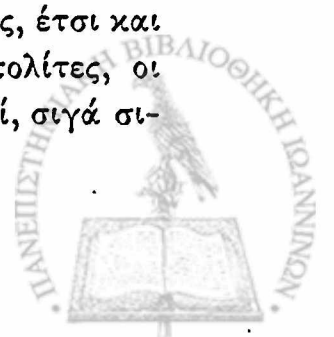
Επιλέγω το παράδειγμα της Αθήνας του 5. και 4. αι. π.Χ., ιδιαίτερα στη φάση της κρίσιμης μετάβασης από τον 5. αι. στον 4., όταν σημειώθηκε, ανάμεσα στ' άλλα, και η πόλωση: ύπαιθρο - πόλη. Θα χρησιμοποιήσω τον «Οικονομικόν» του Ξενοφώντα, μπαίνοντας βέβαια κατευθείαν στο περιεχόμενό του και πιο ειδικά στα σημεία του που μ' ενδιαφέρουν, χωρίς να σταθώ σε καθαρά φιλολογικά ζητήματα (π.χ. αν αποτελούσε μέρος των «Απομνημονευμάτων»). Ο Γάλλος εκδότης και ερμηνευτής του Pierre Chantraine πιστεύει ότι το έργο γράφτηκε στα χρόνια που έμεινε ο Ξενοφών, με παραχώρηση των φίλων του ολιγαρχικών Σπαρτιατών, στο Σκιλλούντα της Ηλείας, δηλαδή ανάμεσα στα χρόνια 390/387 ως 371, οπότε οι Ηλείοι τον έδιωξαν. Ο Ιωάννης Συκουτρής, που ασχολήθηκε σ' ένα άρθρο του με τον «Οικονομικόν», τον όρο «οικονομία» αποδίδει ως «διεύθυνσιν μιας περιουσίας»¹. Στον «Οικονομικόν» ο Σωκράτης συζητεί με τον Κριτόβουλο, νεαρό πλούσιο, που δεν έχει αποφασίσει ακόμα να ενδιαφερθεί για τα περιουσιακά του ζητήματα. Ο Σωκράτης, σύμφωνα με

1. Ιωάννου Συκουτρή, *Ο οικονομικός του Ξενοφώντος, Μελέται και Άρθρα*, Αθήναι 1956, σ. 203.

την πεποίθησή του, πιστεύει ότι η διαχείριση μιας περιουσίας είναι τέχνη, που πρέπει — και, φυσικά, μπορεί — να τη διδαχθεί κανείς. Όταν ο Κριτόβουλος θ' αποδεχθεί αυτή τη διδαχή, ο Σωκράτης θα μπάσει στη συζήτησή του μια άλλη συζήτηση που έκανε κάποτε ο ίδιος με τον Ισχομάχο, «ένα πρότυπον Αθηναίου νοικοκύρη, έναν ανεγνωρισμένως "καλὸν κάγαθόν"», όπως σχολιάζει ο Συκουτρής¹. Η συζήτηση Σωκράτη - Ισχομάχου, — που παρουσιάζει, μ' αυτό το χαριτωμένο εύρημα σωκρατικής ειρωνείας, το Σωκράτη να διδάσκει τον Κριτόβουλο την ίδια στιγμή, που ο ίδιος διδάσκεται από τον Ισχομάχο, — αγγίζει όλες τις πλευρές ζωής ενός ευκατάστατου γαιοκτήμονα της εποχής: τον τρόπο, με τον οποίο έγινε πλούσιος ή ανάθρεψε τη γυναίκα του και την έκανε καλή οικοδέσποινα ή εκτελεί τα καθήκοντά του ως πολίτης ή μεταχειρίζεται τους δούλους του, ακόμα πώς πρέπει να γίνονται οι κυριότερες γεωργικές εργασίες ή πώς η γνώση της γεωργικής τέχνης πρέπει να συνοδεύεται από την αγάπη στην εργασία κι από το χάρισμα της διοίκησης, που είναι θείο δώρο.

Είναι ωστόσο ορθό να υποστηριχθεί, ότι πίσω ή κάτω από όλα αυτά υπάρχει η βάση της αντιπαράθεσης υπαίθρου - πόλης, σα μια εστία που ρίχνει το φως της και στις πιο βαθιές πτυχές του έργου. Ο Ξενοφώντας μιλάει με περιφρόνηση για τις «βαναυσικές τέχνες», για τα επαγγέλματα δηλαδή που ασκούσαν οι τεχνίτες της πόλης, στα εργαστήρια της μεταλλουργίας και της κεραμικής. Τις «τέχνες» αυτές τις ονομάζει «κακόφημες» («έπιρρήτους»). «'Αδοξοῦνται», λέει, γιατί «καταλυμαίνονται» τα σώματα και των εργατών και των επιστατών τους, καθώς τους επιβάλλουν καθιστική ζωή, μακριά από το φως. Μερικά μάλιστα τέτοια επαγγέλματα υποχρεώνουν τους εργαζόμενους να περνάνε όλη την ημέρα τους δίπλα στη φωτιά («πρὸς πῦρ ἡμερεύειν»). Τα σώματα έτσι χαλαρώνουν («θηλύνονται»), οι ψυχές αρρωσταίνουν: «καὶ ἐν ἐνιαίῃς μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς εὐπολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδ' ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδενὶ βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι» (IV, 3). Σ' αυτές λοιπόν τις αστικές επαγγελματικές ασχολίες απέναντι στέκει η τέχνη της γεωργίας, με την οποία, εξάλλου, συσχετίζει — επίμονα μάλιστα και επανειλημμένα — την πολεμική τέχνη (συμφωνώντας σε τούτο με τον Πέρση βασιλιά): «'Αρα, ἔφη ὁ Σωκράτης, μὴ αἰσχυνοῦμεν τὸν Πέρσην βασιλέα μιμήσασθαι; Ἐκεῖνον γάρ φασιν ἐν τοῖς καλλίστοις τε καὶ ἀναγκαιοτάτοις ἡγούμενον εἶναι ἐπιμελήμασι γεωργίαν τε καὶ πολεμικὴν τέχνην, τούτων ἀμφοτέρων ἰσχυρῶς ἐπιμελεῖσθαι» (IV, 4). Ὅστε προβάλλεται ἐδῶ το ἰδεώδες μιας στρατοκρατικής γαιοκτησίας, ενώ, πρέπει να σημειωθεί κι αυτό, δε δίνεται εντελῶς καθαρά η εικόνα της τότε αγροτικής ζωής, αφού δεν αναφέρεται ρητά, ότι, όπως τις βαναυσικές, έτσι και τη γεωργική τέχνη ασκούσαν οι δούλοι· όχι οι ελεύθεροι Αθηναῖοι πολίτες, οι οποίοι περιφρονούσαν κάθε είδος εργασίας αρχικά, που θα καταξιωθεί, σιγά σι-

1. Ὁ.π.

γά, από τους δούλους τεχνίτες των πόλεων, όταν με τις οικονομίες τους θ' αρχίσουν ν' αποκτούν κάποια οικονομική οντότητα, που θα τους φέρει και την ατομική ελευθερία. Αυτοί θα είναι και οι πρωτοπόροι της ανάδειξης της αστικής τάξης, αυτοί θα συντελέσουν στο να πραγματοποιηθεί ο κλονισμός και, στη συνέχεια, ο τερματισμός του καθεστώτος της στρατιωτικής αριστοκρατίας και της αριστοκρατίας της γης. Ίσως έτσι εξηγείται, γιατί οι Αθηναίοι προτιμούσαν από τη βιοτεχνία, που πραγματοποιιόταν στην πόλη, τη γεωργία. Οπωσδήποτε και ο αριστοκρατικός Ξενοφώντας έρχεται πλησίστιος στον εγκωμιασμό της γεωργίας, που περιέχει μεγάλη ηθική δύναμη γιατί, κατά το Συκουτρή — που ακουμπάει σταθερά στα χωρία του «Οικονομικού» —, «η ίδια η γη είναι θεός, εγκλείει δηλαδή ένα μεγάλο μέρος από τας ανωτέρας ηθικάς αξίας, με την βοήθειαν των οποίων προσεπάθησεν ο άνθρωπος να βάλη τάξιν εις το χάος και τας αβύσσους του κόσμου που κλείει μέσα εις τα στήθη του. Και εισαγόμεθα κατ' αυτόν τον τρόπον, συνεχίζει ο Συκουτρής, εις μίαν ατμόσφαιραν πηγαίας θρησκευτικότητας, εντός της οποίας ο σκληρός, πεζός αγών δια το ψωμί αποκτά ψυχήν και εξυψώνεται εις ανωτέρας βαθμίδας της ιεραρχίας των ηθικών αξιών: "ἔτι δὲ ἡ γῆ θεὸς οὔσα τοὺς δυναμένους καταμανθάνειν και δικαιόσυνην διδάσκει· τοὺς γὰρ ἄριστα θεραπεύοντας αὐτὴν πλεῖστα ἀγαθὰ ἀντιποιεῖ"» (V, 12)¹. Βέβαια, από τα «πλεῖστα ἀγαθὰ» της γης οι ίδιοι οι εργάτες της, είτε ως καθαροί δούλοι τότε, είτε ως *servi terrae* και κολίγοι αργότερα, είτε και ως νεώτεροι αγρότες, ελάχιστα ή πολύ λίγα απολάμβαναν. Η 'αφαίρεση' όμως αυτή διευκόλυνε το πλάσιμο της ουτοπίας του υπαίθρου ή, για να χρησιμοποιήσω την έκφραση ενός σύγχρονου επιστήμονα, της *Agrarromantik*.

Βέβαια το εγκώμιο της γεωργίας δεν πλέκεται ερήμην του γεωργού: «...γνωρίζει ο Ξενοφών, ερμηνεύει παραπέρα ο Συκουτρής (και δεν το αποκρύπτει), ότι η ζωή του γεωργού είναι σκληρά και επίπονος, ότι η «ηδυπάθεια», που μας υπόσχεται, αποκτάται με ιδρώτας (και δι' αυτό ακριβώς είναι ηδυπάθεια), ότι η γεωργική εργασία αποτελεί καθημερινήν προπόνησιν διά τον τίμιον αγώνα της ζωής του ελευθέρου ανδρός, διά τον τραχύν αγώνα της ζωής και της τιμής των εθνών»². Ωστε και ο σύγχρονος φιλόλογος συγκαλύπτει, μαζί με τον Ξενοφώντα, τη σύγχυση που γίνεται ανάμεσα στον ελεύθερο γαιοκτήμονα και στο δούλο γεωργό, αλλά δεν επιμένω σ' αυτό, περνώντας στην αναφορά ενός άλλου στοιχείου πολιτισμού του υπαίθρου, όπου η ζωή οικοδομείται πάνω σ' αυτή την καθαγιασμένη γη, με τη φωτισμένη διοίκηση του άνδρα, που «ανατρέφει» ανάλογα τη γυναίκα του (κεφ. 7-10) και εκπαιδεύει τους δούλους του (στα κεφ. 13 και 14 ο Ξενοφών μιλάει και γι' αυτούς). Και η απλή ανάγνωση των σχετικών σελίδων δείχνει ότι ο συγγραφέας εδώ, είτε με τη μια είτε με την άλλη ευκαιρία (της «ανατροφής» της γυναίκας και της εκπαίδευσης

1. 'Ο.π., σ. 205.

2. 'Ο.π., σ. 206.

των δούλων), εξαίρει, με τις σχετικές παραχωρήσεις στο πνεύμα μιας 'φωτεινής' διοίκησης, που το απαιτούσαν οι καιροί, την πατριαρχική δομή, όπως λέμε, της αγροτικής οικογένειας (την ίδια εποχή, δηλαδή στον 4. αι., ο γάμος περνούσε κρίση μέσα στην πόλη).

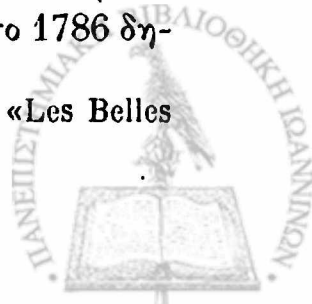
Το πατριαρχικό ιδεώδες της αγροτικής οικογένειας, που διαφυλάσσει το πρότυπο ζωής της τάξης της αριστοκρατίας, προβάλλεται με τη θεωρία του Ξενοφώντειου Σωκράτη για τη σχέση του κυρίου του οίκου με τον αρχηγό ενός στρατού ή με τον άρχοντα, που διοικεί το βασίλειό του. Κι αυτό, γιατί «το πρόβλημα, που ίσως εμφανίζεται στα μάτια του Ισχομάχου ως το πιο σημαντικό, είναι το πρόβλημα της εξουσίας». Αυτό που αποτελεί, κατά τον Ξενοφώντα (ή κατά το Σωκράτη του Ξενοφώντα) την ανωτερότητα ενός ιδιοκτήτη γης απέναντι σ' έναν άλλο, «είναι η τέχνη του διοικείν. Ένας γαιοκτήμονας μπορεί (ή και πρέπει) να κριθεί με τις ίδιες αρχές, όπως ένας στρατηγός (...). Τα θέματα του οίκου, του στρατεύματος και του βασιλείου συγχέονται»¹.

Με όλα αυτά ο Ξενοφών θέλει να πει, ότι η αγροτική ζωή μας προσφέρει τα πιο άρτια πρότυπα πολιτών, «οι γεωργοί είναι οι καλύτεροι υπηρέτες της πόλης», όπως λέει ο Chantraine. Ο ίδιος προσθέτει ότι ο Αθηναίος αριστοκρατικός συγγραφέας εγκωμιάζει τελικά τους πολίτες εκείνους, οι οποίοι, προσκολλημένοι στη γη, δεν παρασύρονται από το εμπόριο και τη βιομηχανία: «από αυτούς στρατολογούνται οι μετριοπαθείς, που λίγη αισθάνονται κλίση για τη δημοκρατία, τρέφουν μια κρυφή συμπάθεια για τη Σπάρτη, ασχολούνται με σπορ δαπανηρά, όπως το κυνήγι και η ιππασία». Το εγκώμιο αυτό της αγροτικής ζωής, παρόλο που πιστωνόταν, κατά την ομολογία και του Chantraine, στον «ευκατάστατο ιδιοκτήτη» (κοντά στον οποίον όμως ευημερούσαν, κατά τον Ξενοφώντα, και οι δούλοι και οι μικροί καλλιεργητές, οι «αυτουργοί» (V, 4), «αποσκοπούσε στο να συγκρατήσει στη γη τους τους χωρικούς, οι οποίοι, μετά τις δοκιμασίες του Πελοποννησιακού πολέμου, δοκίμαζαν και τον πειρασμό να την εγκαταλείψουν»².

Την ιδεολογική αυτή στάση ουσιαστικά επαναλαμβάνει απaráλλακτη ο Riehl, ως εκπρόσωπος μιας τάξης: «Η σταθερή αναπαραγωγή της πατριαρχικής τάξης, όπως την επιχείρησε ο ιστορικός του πολιτισμού W. H. Riehl και οι επίγονοί του, αποτελεί μέρος της θεωρίας για την κοινωνία στα πλαίσια της αστικής ιδεολογίας του 19. αι.», γράφει η συνάδελφος στο Πανεπιστήμιο του Marburg Weber - Kellermann, η οποία όμως σπεύδει να παρατηρήσει στη συνέχεια, ότι η μελέτη των σύγχρονων με τον Riehl πηγών δίνει μίαν, αντικειμενικά, διαφορετική εικόνα της κοινωνικής κατάστασης της εποχής. Ανάμεσα σ' άλλα παραθέτει απόσπασμα ενός καθηγητή του Breslau, που το 1786 δη-

1. Pierre Chantraine, *Xénophon Economique* (Société d' Editions «Les Belles Lettres»), Paris 1949, σ. 11.

2. 'Ο.π., σ. 10.

μοσίεψε εργασία του με τον τίτλο: «Ο χαρακτήρας των αγροτών». Ο καθηγητής, γράφει η Weber-Kellermann, με τη νηφάλια παρατηρητικότητα του 'τοπογράφου' του Διαφωτισμού περιέγραψε τη σχέση μεταξύ του χωρικού και του γαιοκτήμονα διόλου πατρική: «Ο χωρικός έχει μοναδικό πρόσωπο μπροστά του, που του είναι συχνά τρομερά μισητό για τη δύναμη που ασκεί, για τις υποχρεώσεις και τις υπηρεσίες που του επιβάλλει. Ο χωρικός βλέπει και φαντάζεται, ότι τα δικά του συμφέροντα βρίσκονται σε σταθερή αντίφαση με τα συμφέροντα αυτού του προσώπου. Κι όμως δεν μπορεί να διακόψει το σύνδεσμό του μ' αυτό· δεν μπορεί τίποτα ν' αλλάξει στα σημεία του συμβολαίου που αφορούν τη σχέση τους. Σ' αυτή την κατάσταση, και στις περιπτώσεις που δε μεσολαβεί η θρησκεία ή ένας φυσικά καλός χαρακτήρας, ο γαιοκτήμονας σταλάζει στην ψυχή του αγρότη μίσος, πίκρα και αντίδραση. Και επειδή ο αγρότης είναι εξαιρετικά ανίσχυρος να εκφράσει με ανοιχτή αντίσταση τα πάθη του αυτά, καταφεύγει στην απάτη, στην πονηριά, στις κρυφές ραδιουργίες». Έτσι όμως, παρατηρεί η Weber-Kellermann, γίνεται αναφορά σε πρότυπα εξουσίας, που υπερβαίνουν τα στενά όρια της οικογένειας και στα οποία προβάλλεται η εικόνα του πατέρα, του 'πατριάρχη', ως συμβόλου της αυθεντίας του κυρίου¹.

Βέβαια αυτά γράφονταν για το 19. αι. και σχετικά με τη Γερμανία, όπου το φεουδαρχικό σύστημα παρέμενε σχεδόν ανέπαφο στο ύπαιθρο. Αλλά και στην Ελλάδα το λεγόμενο αγροτικό ζήτημα, που η κορύφωσή του τοποθετείται στα χρόνια μετά το 1881 (όταν απελευθερώθηκε η Θεσσαλία και η Ήπειρος και παρουσιάστηκε το θέμα του αναδασμού των γαιών, που άφησαν οι Τούρκοι), αποκάλυψε όψεις και πτυχές της αγροτικής ζωής όμοιες με εκείνες, στις οποίες αναφέρεται η Γερμανίδα λαογράφος. Ασχολήθηκαν τότε με το εκρηκτικό αγροτικό ζήτημα πολιτικοί και δημοσιολόγοι, νομικοί και οικονομολόγοι, τέλος και οι λογοτέχνες, ενώ οι λαογράφοι μόλις έβγαιναν από την ανυπαρξία (η δημιουργία της ελληνικής λαογραφίας επισημοποιήθηκε το 1909, με την ίδρυση από το Νικόλαο Πολίτη της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας και την έκδοση του περιοδικού «Λαογραφία»). Όποιος μελετάει το τεράστιο υλικό που συσσωρεύτηκε τότε (σ' αυτό πρέπει να συνυπολογίζεται και ο όγκος σελίδων από τις αγορεύσεις, για το αγροτικό ζήτημα, στη Βουλή), διαπιστώνει ότι είχαν διαμορφωθεί στις συζητήσεις εκείνες δύο ακραίες θέσεις: η μία, η συντηρητική, επέρριπτε την ευθύνη της δημιουργίας του προβλήματος στους χωρικούς, που τάχα άδικα και παράνομα ζητούσαν τη γη, η οποία ανήκε σ' άλλους· σ' όσους την είχαν κιόλας αγοράσει από τους Τούρκους γαιοκτήμονες· και η άλλη θέση αμφισβητούσε την εγκυρότητα αυτών των τίτλων, γιατί οι Τούρ-

1. Ingeborg Weber - Kellermann, *Die deutsche Familie. Versuch einer Sozialgeschichte*, Frankfurt 1975, σ. 70.

κοι ήταν κατακτητές και σφετεριστές της γης, δεν ήταν οι φυσικοί κύριοί της, ώστε να μπορούν νόμιμα να τη μεταβιβάσουν.

Ό,τι έχει στην περίπτωσή μας ιδιαίτερη σημασία είναι, ότι και οι δύο θέσεις συμφωνούσαν, θα έλεγε κανείς, ως προς τη διαπίστωση για την τραγική κατάσταση τῶν χωρικών: ούτε από τη μια ούτε από την άλλη μεριά προβαλλόταν το ειδύλλιο της αγροτικής ζωής, ο παράδεισός της, αλλά η κόλασή της. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο θέσεις βρισκόταν στο ότι η μια προσωποποιούσε, για να το πω έτσι, τις αιτίες της κόλασης αυτής, η άλλη τις κοινωνικοποιούσε: οι χωριάτες της Θεσσαλίας ήταν από φυσικού τους οκνηροί και φθονεροί, πολιτιστικά από δική τους οπισθοδρομικότητα υποβαθμισμένοι, ή, αντίθετα, ήταν τα θύματα της απάνθρωπης μεταχείρισής τους από τους κυρίους τους, πλάσματα εκμεταλλευτικών συστημάτων και κοινωνικοοικονομικών μηχανισμών που παράγουν μονότονα και στερεότυπα, σαν μέσα από καλούπια, τους ίδιους χαρακτήρες, τις ίδιες νοοτροπίες. Από τη μεριά αυτή τοποθετώ το έργο «Θάνος Βλέκας» του λογοτέχνη Παύλου Καλλιγά, που το έγραψε πάντως, πιο πολύ, ως οικονομολόγος, που ήταν. Ο «Θάνος Βλέκας» εξάλλου, που δημοσιεύτηκε στα μέσα του αιώνα (1855-6), δείχνει ότι το πρόβλημα προϋπήρχε, ως χρόνιο, ήδη από τον καιρό του Όθωνα· το 1881 απλώς επεκτάθηκε και στα νέα εδάφη. Γράφει ο Καλλιγάς για τους απελευθερωμένους, μετά την επανάσταση, χωρικούς: «Μετά την επανάστασιν και την αποκατάστασιν των πραγμάτων, εφαινότο ότι έπρεπε να βελτιωθή η τύχη των, διότι ο κύριος του κτήματος, ο σπαχής, εξέλιπε και το κεφαλικόν τέλος κατηργήθη, αλλά τώρα εισήχθη το διπλούν δέκατον, ήτοι ο φόρος της επικαρπίας, του οποίου η είσπραξις διά των λεγομένων ενοικιαστών και κεφαλήν και ώμους κατέβαλλε. Πριν ο δεκατευτής καταμετρήση και λάβη το μέρος του, ο χωρικός δεν ηδύνατο να θέση χείρα επί των θημωνιών του, ειμή θεωρούμενος κλέπτης. Επί τέλους ήρχετο ο πολυπόθητος δεκατευτής, αλλά η του όνου συμφορά είχε διδάξει τους χωρικούς πώς γίνεται η διανομή. Οι παρακρουσιχαίνικοι δεκατευταί εμέτρουν επίμεστα, οι δε χωρικοί εσιώπων. Αφού απεχωρίζετο το λεγόμενον διπλούν, αλλά πράγματι τετραπλούν δέκατον, οι χωρικοί εχρεώστων διά των υποζυγίων των να το μεταφέρουν εις την πρωτεύουσαν της επαρχίας εις τας αποθήκας του δεκατευτού, εωσού δε ν' απαλλαχθούν των τα πάντα εκμυζωσών τούτων Αρπυιών, εθεράπευον την γαστέρα των αγογγύστως παρέχοντες τα κάλλιστα των θρεμμάτων.

»Συνετέλει και τούτο μεγάλως εις την μη επέκτασιν της γεωργίας, διότι, κατά το εν χρήσει φορολογικόν σύστημα, ο παμούχος, όστις έχει κτήμα όλην επαρχίαν, αλλά αργούς τους αγρούς, ουδένα καταβάλλει φόρον, ενώ ο ουδ' έχων όσσην να ταφή και γεωργών την αλλοτρίαν φέρει επί των ώμων του όλον το φορτίον των φόρων. Οι οικονομολόγοι ημών βεβαιούν ότι υπό τον ελληνικόν μεσημβρινόν δεν δύναται να γίνη αλλέως· ως λέγει ο Σακεσπέρους: Ούτως απεφάνθη ο Βρούτος, ο έντιμος πολίτης Βρούτος.(...) Η ελπίς να γίνουν κύριοι της γης, καλυπτούσης τα οστά των επί αιώνας προσδοκησάντων την ημέ-

ραν της ανεξαρτησίας προγόνων των και των υπό των ενδημικών πυρετών κατ' έτος δεκατευομένων τέκνων των, ήτον συντελεστικωτέρα εις το να μη περιπέσουν εις μαρασμόν και εις πλήρη εκφάυλωσιν, ή η παρουσία ιερέως, μηχανικώς τελούντος τα της θρησκείας, κατά τα λοιπά δε ομοίου των κατά την αμάθειαν και ανικάνου να μεταδώση την ιεράν παρακαταθήκην του θείου λόγου, του ανυψούντος το πνεύμα εις περιφρόνησιν των εφημέρων κακών του παρόντος βίου και παρασκευάζοντος αυτό εις την απόλαυσιν των αϊδίων αγαθών του μέλλοντος. Υπ' αυτής της ελπίδος δελεαζόμενοι, εδαπάνησαν κατά μικρόν όσα είχαν κατορωρυγμένα χρήματα και αυτά τα νομίσματα, τα οποία συνήθως αι κόραι αναρτούν περί τα στήθη και την κεφαλήν, αποτελούντα την προίκα των· αλλ' οι πρόθυμοι να τα λάβουν προεστώτες της επαρχίας, μεταλλάξαντες το τουρκικόν όνομα του κοτζάμπαση, ουχί δε και τα τουρκικά ήθη, ουδέν είχαν πράξει μέχρις εκείνης της στιγμής προς βελτίωσιν της τύχης των και, επειδή δεν εύρισκον πλέον παρ' αυτοίς χρυσόν ή άργυρον, αλλά τυρόν και έρια, τους ενεθυμούντο μόνον οσάκις επρόκειτο περί ψήφων»¹.

Αλλά είπα κιόλας, ότι δεν έβλεπαν όλοι έτσι τα πράγματα. Διαβάζω και μια σελίδα του 1897, απο μια στιγμή δηλαδή, που η κατάσταση είχε επιδεινωθεί (στην ίδια εκείνη χρονιά η γνωστή έκβαση του ελληνοτουρκικού πολέμου θα υπογραμμίσει την έκταση και το βάθος της κρίσης). Είναι γραμμένη η σελίδα από τον Αλέξανδρο Θ. Φιλαδελφέα, υφηγητή τότε της αρχαιολογίας στο πανεπιστήμιο της Αθήνας (το μόνο που υπήρχε ακόμα), ο οποίος είχε ταξιδέψει στη Θεσσαλία και δημοσιέψει τις εντυπώσεις του στο βιβλίο του «Ακτίνες εκ της Θεσσαλίας», όπως το τιτλοφορούσε. Εκεί μέσα ο Φιλαδελφεύς έπαιρνε θέση κι απέναντι στο αγροτικό ζήτημα: «Μόνα τα άγρια σπαράγγια εάν εξεμεταλλεύοντο οι Καραγκούνηδες, γράφει, θα είχαν εξασφαλίσει άνετον και ευτυχή βίον. Αλλά τα άθλια ταύτα όντα και άξια της τύχης των, μεμψιμοιρούσιν αεί και ολοφύρονται θέλοντες να ελκύσωσι τον οίκτον των ξένων επί της τύχης των, ενώ τ' αγαθά περιβάλλουσιν αυτούς πανταχόθεν.

»Ναί, θα το λέγω πάντοτε, διότι επείσθην ιδίοις όμμασιν ιδών τα πράγματα και θέσας τον δάκτυλον εις τον τύπον των ήλων: Οι Καραγκούνηδες δεν είναι οι *Είλωτες*, οίους παριστά ημίν εκάστοτε εν λυρισμώ και με ελεγειακάς στροφάς η δημοσιογραφία, εντελώς διαστρέφουσα την αλήθειαν και επιπολαίως αντιληφθείσα των γιγνομένων. Βεβαίως το ισχύον σύστημα δεν είνε το άριστον, ουδ' άπαντες οι μεγάλοι γαιοκτήμονες είνε τύποι φιλανθρωπίας και ευγενείας ήθους και ψυχής, αλλά παρ' όλας τας υπάρχούσας ατελείας ο Καραγκούνης — ο μελανοδίφθερος, ως εν μεταφράσει καλείται ο γεωργός Θεσσαλός των πεδιάδων — δεν είνε ον, όπερ αξίζει και τον ελάχιστον οίκτον, όταν γνωρίση τις τίνα ποσότητα κολοσσιαίας οκνηρίας έχει, τίνα γιγαντιαίαν ακαθαρσίαν περιθάλλει εν

1. Βλ. πρόχειρα την έκδοση: Παύλου Καλλιγά, *Θάνος Βλέκας, Γαλαξίας* 1962, σ. 132-134.

εαυτώ και περί αυτόν και πόσων κακίων γέμει η στενή και πιθηκόμορφος κεφαλή του (...). Ουχί δε μόνον ουδένα έρωτα προς τα δένδρα και την γην δεν έχουσιν οι άνθρωποι αυτοί οι τέλεον πεπωρωμένοι και εκπεφυλισμένοι, αλλ' ουδέ προς τα ίδια τέχνα, αφήνοντας ταύτα άνευ ουδεμιάς επιβλέψεως και μορφώσεως»¹.

Συμπληρώνω την ενδεικτική δειγματοληψία από ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον και σημαντικό κεφάλαιο της ιστορίας της αγροτικής ζωής στον τόπο μας με την παράθεση δύο αποσπασμάτων από ένα μικρό βιβλίο, φυλλάδιο πιο πολύ, που ο συγγραφέας του, χωρίς να τοποθετείται, όπως γινόταν συνήθως, υπέρ ή εναντίον του χωρικού, θέλει μόνο να δώσει την πολιτισμική εικόνα του θεσσαλικού χωριού, — ζοφερή ωστόσο πάλι. Μπορώ να πω ότι ο συντάκτης της «Συνοπτικής περιγραφής της Θεσσαλίας και τινων παρά τοις Θεσσαλοίς εθίμων», τυπωμένης το 1884 στη Σύμρνη, είναι ένας όψιμος εκπρόσωπος του διαφωτισμού, που ζητάει την πρόοδο και το φωτισμό του λαού, που ακόμα δεν βλέπει να έχει φτάσει εκεί: «Πανταχού σχεδόν της Θεσσαλίας υπάρχουσιν αλληλοδιδασκτικά σχολεία καλώς κατά το μάλλον και ήττον κατηρτισμένα· εις δε τας κώμας υπάρχουσιν και Ελληνικάί σχολαί, εν οίς οι διδάσκαλοι εργάζονται μετ' ενθουσιασμού και αυταπαρνήσεως από πρωί μέχρι εσπέρας επί μισθώ ευτελεστάτω, και όλως ανεπαρκεί εις τας οικιακάς των ανάγκας. Προ ολίγων χρόνων ήρχισαν να ιδρύωνται και παρθεναγωγεία εις τινα μέρη, μάλιστα εν τη Θεσσαλομαγνησία, αλλά μετά πολλών ερίδων και διενέξεων· το μεν, διότι τινές δεν έχουσι κοράσια, και διά τούτο δεν ανέχονται την των άλλων πρόοδον, αγνοούντες ότι αι κοινωνίαί, είτε μικραί είναι, είτε μεγάλαί, ομοιάζουσι με σώμα, το οποίον τότε ευρίσκεται εις υγιά κατάστασιν, όταν τα μέλη αυτού ανεξαιρέτως είναι υγιή· το δε, διότι πολλοί νομίζουσι τόσον τα παρθεναγωγεία, όσον και τα ελληνικά σχολεία, ως μέσα της διαφθοράς, χωρίς ποσώς να εννοώσιν, ότι είναι τα μόνα ισχυρά όπλα, διά των οποίων θα αποκρουσθή η διαφθορά· διό και πολλοί γονεΐς περιορίζουσι τας θυγατέρας αυτών εις τα εργόχειρα μόνον, φοβούμενοι μη, αφ' ου εκπαιδευθώσι, γίνωσι γυναίκες άσεμνοί, και άμοιροι του ελληνοπρεπούς ερασμίου εκείνου χαρακτήρος. Αλλ' η ιδέα αύτη είναι σφαλερά(...) Πλησίον των Φερών υπάρχει χωρίον τι Σέσκλον καλούμενον, έχον κατ' έτος δημόσιον εισόδημα σπωσούν καλόν, διά του οποίου ηδύναντο οι κάτοικοι να διατηρώσι τουλάχιστον εν αλληλοδιδασκτικόν σχολείον καλώς κατηρτισμένον και άλλα πολλά καλά να κάμνωσιν· αλλά δυστυχώς εν παχυτάτη βαρβαρότητι διατελούντες, φροντίζουσι να πληρώνωσιν εκ των δημοσίων τούτων ιερών χρημάτων τους ετησίους βασιλικούς φόρους, τα δε επίλοιπα μοιράζονται αναμεταξύ των μετά πολλών ερίδων και διχονοιών. Είθε ο θεός να φωτίση τους αδελφούς μας τούτους, και οδηγήση αυτούς εις το καλόν»².

1. σ. 45-47.

2. σ. 15-16.

Νομίζω πως έγινε φανερή η πόλωση που χαρακτηρίζει τον τρόπο της αναπαράστασης της ζωής του υπαίθρου και του χωριού. Παραστάθηκε ο πολιτισμικός αυτός χώρος είτε ως ιερός, σχεδόν ως ο μόνος ικανός να καθαγιάσει — και να αξιοποιήσει συνεπώς ανάλογα — τον ανθρώπινο μόχθο, να εξασφαλίσει την υποδειγματική ανθρώπινη ζωή, είτε ως θέατρο της πιο στυγνής εκμετάλλευσης ανθρώπων από συνανθρώπους τους ή μιας ζωής τραγικής και άθλιας — από ευθύνη ωστόσο των ίδιων ανθρώπων, όσοι παιδεύτηκαν εκεί.

Η πόλωση αυτή επηρέασε και τη στάση της λαογραφίας (όχι μόνο της ελληνικής), που απόκλινε συνήθως προς την εξιδανικευτική θέση, εξαιτίας ίσως και των ρομαντικών καταβολών της.

Πάντως, αν η εξιδανίκευση αυτή, που εμφάνισε την αγροτική ζωή ως ένα πρότυπο βίου, δεν μπορεί διόλου να είναι ορθή, ορθή απόλυτα δεν είναι και η πεσιμιστική εκδοχή, έστω και αν, σε φάσεις κρίσεως, όπως εκείνη του θεσσαλικού κάμπου και χωριού, ήταν η περισσότερο αντικειμενική ή ρεαλιστική.

Το ζήτημα — πολύ απλό — είναι, ότι ο λαός, που ζούσε στο ύπαιθρο, στα χωριά, κάτω και από τις πιο σκληρές και άθλιες συνθήκες, ήταν αναγκασμένος, για να επιβιώσει, να φτιάξει τη ζωή του. Θα έφτανε στο — φαινομενικά ίσως παράδοξο—σημείο να ισχυριστώ, πως όσο μεγαλύτερες οι δυσκολίες και η απειλή της ύπαρξής του, τόσο περισσότερο δυνάμωνε την απόφασή του να οργανωθεί προπάντων, γιατί με την οργάνωση εξασφαλίζεται η επιβίωση πρώτα και η προκοπή ύστερα μιας ομάδας. Αυτό αποτελεί ένα από τα αναμφισβήτητα θετικά γνωρίσματα της παραδοσιακής αγροτικής ζωής. Και ευνοήθηκε από την ευπλαστότητα και τη λειτουργική ευκαμψία που παρουσιάζει η μικρή κοινότητα· ένας θεσμός είναι εύκολο να πλαστεί και να λειτουργήσει, όταν πρόκειται να συνεννοηθούν και να συμφωνήσουν γι' αυτόν τα μέλη μικρών ομάδων: είναι αυτό εξάλλου μια αντικειμενική δυσκολία, για την οποία η αγροτική ζωή δεν μπορεί να ενεργήσει σ' εμάς, σήμερα, — παρά τις ευχές ή και την πεποίθηση ορισμένων — ως πρότυπο ζωής· παραμένει, απλώς, ένας τύπος ζωής, στις μεγάλες του ώρες ιστορικά δικαιωμένος.

ABSTRACT

PEASANT LIFE

by

Michael G. Meraklis

The peasant class has a subject of great interest in the study of Folklore (in fact, for many folklorists, it is the only social class of interest). Therefore, in the various folklore theories that have been propounded up to today, one finds that the ideas of rural life and the village occupy a central place.

At various times, and depending on the kind of political and social objectives served, peasant life has been depicted by some as the ideal model of life, while the peasant class has been looked upon by others as a force of backwardness and conservatism. The author gives a number of illustrate this.

The author observes, however, that rural communities, due to the higher degree of social interrelatedness characteristic of the communities of small size, have succeeded in the past to achieve a remarkable degree of internal stability. And he concludes that the absence of these features in our present-day large communities makes the return of the rural model impossible as a solution to the contemporary social disequilibrium.

University of Ioannina
Department of History
Sector of Folklore

